

ITALIYA TEATRI

Sultonov Dostonbek

O'zDSMI FMF "Dramatik teatr rejissorligi" 4-bosqich talabasi

sultonovdoston07@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada Italiya teatr tarixi, uning uygonish, ma'rifatparvarlar davrida ahamiyati haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: "Telba Roland", Ludaviko Ariosto, Ferrara, antic komediya, Vitruviy, Sebastyan Serlio, Andre Palladio, Vichense, "Rim ochiq shahar".

Italiyaning yangi davr teatr san'ati rivojiga qo'shgan hissasi beqiyos: aynan shu zaminda tragediya, komediya, pastoral (cho'ponnoma) yangi taraqqiyot yo'liga kirdi, opera yaratildi, drama san'atining asosiy qonuniyatlari ishlab chiqildi, birinchi teatr binolari qad ko'tardi, spektaklni yangicha bezash tamoyillari joriy etildi. Jahonga mashhur "Telba Roland" dostonining muallifi ulug' italyan shoiri Ludaviko Ariosto (1474—1533) yangi teatr mash'alani yoqqanlardan biri bo'ldi. Uning «Sandiq haqida komediya»si 1508- yili Ferrara saroyida sahnalashtiriladi. Bu Rim namunasi asosida yozilgan birinchi original komediya edi. Unda qullar va cho'rilar, uchar malaylar va ularning betashvish xo'jalari bamisoli qadimgi rim teatridan kirib kelgan qahramonlarga o'xshardilar. Antik komediya shakli orqali bolsa-da, har qalay, shonli davming turmush lavhalari yarq etib ko'rinib turardi. Bir o'rinda qahramonlardan biri sudxo'rdan qarz olgani haqida so'z ochsa, boshqa o'rinda bir sohibjamolning noz-karashmalari ta'riflab beriladiki, bu faqat shu zamon juvonlariga xos bo'lishi mumkin:

«Ko'zgu qarshisida qadqomatini ko'z-ko'z qilib turli holatlarga solar, qosh terar, biqin va ko'kraklariga ko'targichlar qo'yar...».

Yangi davr teatr me'morchiligida ham Italiya namuna bo'lib xizmat qilgan. Italiya me'mori Sebastyan Serlio qadimgi rim me'mori Vitruviy asarlari asosida 1545-yili "Me'morchilik haqida" kitobini yozib, unda antik teatrning ba'zi jihatlari bilan zamonaviy teatr uyg'unligi talabini olg'a surdi. Serlio loyihasini o'zi amalga oshirolmadi, me'mor Andre Palladio shu loyiha asosida Vichense shahrida «Olimpiya» teatrlarini tiklaydi. Bino 1580-yili qurila boshlangan, Palladioning o'g'li va shogirdi Vincheniye ishni davom ettiradi va teatr 1585-yili Sofoklning "Shoh Edip" asari bilan ochiladi. Binoning eng afzal jihati uning tomosha zali bilan sahnaning o'zaro uyg'unligida edi. Sahna ortida qad ko'tarilgan uchta ulkan ark orqali uzoqlikka cho'zilgan ko'chalar go'zal shahar timsolini yaratadi, old sahna tepaligi-peshtoqiga va yarim doira shaklidagi zalning orqa devorlariga ishlangan haykal va tasvirlar bilan ajib uyg'unlik kasb etgan edi. Ming kishiga mo'ljallangan ushbu teatr binosi hozirda ham mavjud. XVII asrda ko'p yarusli, balkon va lojalarga ega uch minglab tomoshabin sig'adigan teatr binolari qad ko'taradi. Italiyan me'morlari teatr qurilishi sohasidagi yutuqlarini Ovro'poning Avstriya, Ispaniya, Fransiya, Germaniya kabi mamlakatlariga olib kirganlar.

1950-yillarning boshlarida Italiyada xalqaro miqyosda e'tirof etilgan san'at dunyoga keldi. Bu, avvalo, kino san'atida «neorelizm» nomi bilan o'z ifodasini topdi. Roberto Rasselinining "Rim ochiq shahar" filmi italyan kinosidagina emas, shu qatori umumjahon kino san'atida ham yangi davrni boshlab berdi. Urushdan keyingi italyan dramaturglari orasida ikki yirik dramaturg alohida o'rin tutadi. Bular realist san'atkorlardan Alberto Moravia va Eduardo De Filippo edi. Birinchisi tez-tez teatrga murojaat etuvchi adib hisoblansa, ikkinchisi aktyor, rejissor va dramaturg sifatida korindi. Moravia asarlari teatrga aylanuvchi adabiyot bo'lsa, De Filippo komediyalari adabiyotga aylanuvchi teatrdir.

Eduardo De Filippo (1900—1984) bolalik chog'idayoq o'zini teatr quchog'iga urgan edi. U 1916-yili birinchi ustoz Eduardo Skarpet truppasiga kiradi va opasi Titana bilan birgalikda rollar o'ynaydi, 1930-yili esa opasi va ukasi Peppino bilan o'z truppasini tuzadi. Eduardo De Filippo dramaturgiyasi urushdan keyingi yillarda gullash bosqichiga kiradi. U "Neapol — millionerlar shahri"

(1945), «Filumena Marturano» (1946) asarlari bilan Italiyaning eng yirik realist san'atkorlari qatoriga kiradi. Eduard De Filippo asarlari hozirjavobligi bilan tomoshabinlarni o'ziga maftun etardi. U italyan zamonaviy hayotini chizishga juda usta edi. «Komediya san'ati* (1965), «Silindr» (1966), «Shartnoma» (1967), «Haykal», «Imtihon hech qachon tugamas* (1973) komediyalari italyan dramaturgiyasining eng sara namunalariga aylandi. 1973-yili eng sara dramatik asarlari uchun xalqaro mukofot berilar ekan, u o'z ijodi haqida shunday degan edi: “Mening pyesalarim asosini shaxs bilan jamiyat o'rtasidagi ziddiyat belgilaydi. Voqea odatda biron-bir hissiy xatti-haraktdan boshlanadi. Kimsa adolatsizlikdan noliydi, nobop odatlarni la'natlaydi. Meni ijtimoiy ma'nosi tor g'oya qiziqitirmaydi, negaki, ma'nosi tor narsaning jamiyatga nafi tegmaydi... Agar mening pyesamda sakkiz personaj bo'lsa, to'qqizinchisi tomoshabindir. Aynan tomoshabinga asosiy diqqatimni qarataman, negaki mening shubha va andishalarim shu tomoshabin orqali ravshan tortadi”. Eduardo De Filippo komediyalarida sahna bilan tomoshabin orasidagi o'zaro bog'liqlik o'ta tig'izdir. Shu ma'noda san'atkorning estetik muddaosini yaqqol aks ettiruvchi “Komediya san'ati” pyesasi e'tiborlidir. Unda muallifning san'atga nisbatan yuksak fuqarolik talablari o'z ifodasini topgan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Xorijiy teatr tarixi. 1—2 jild. T., 1997—99-y. (qayta ishlovchi va tarjimon S. Tursunboyev).
2. S. Tursunboyev. Xorijiy teatr tarixi. Xrestomatiya (antik davrdan Ma'rifatparvarlik davrigacha), Toshkent — 2001-y.
3. Avdeyev A.D., Proisxojdeniye teatra, M.— L., 1959;
4. Stanislavski y K. S, Sobr soch., t. 18, M., 1954-61;